

Лекція 8. Життєустрій народу перед викликами глобалізації

План

1. Зміст поняття «життєустрій народу».
2. Руйнування життєустрою неєвропейських народів.
3. Вплив системи глобалізму на природу.

1. Зміст поняття «життєустрій народу»

Життєустрій народу став об'єктом соціально-філософського дослідження одного з авторів цього посібника. Результати цього дослідження відображенні в монографії **В. О. Скворця «Життєустрій народу як соціальний феномен»** (2012 р.).

Життєустрій народу – це поняття, що позначає історично утворений порядок взаємозв'язку людини, природи і суспільства, що забезпечує інтеграцію суб'єктів життєдіяльності в певний соціоісторичний організм і відтворення останнього як органічної цілісності, яка ґрунтується на відтворювальних процесах, що включають відтворення людини, економічної системи, соціальної структури, політичної системи, техносфери, соціокультурної сфери та способу життя соціальних суб'єктів.

Життєустрій народу є феноменом, який структурно і функціонально пов'язує суб'єкти життєдіяльності в цілісний соціоісторичний організм країни, а тому виступає основою моделювання цього організму. **Модель соціального організму країни** постає як теоретично обґрунтована система, що відображає принципи внутрішньої організації та функціонування соціального організму країни, слугує об'єктом соціального пізнання. Феномен життєустрою народу як система забезпечення самовідтворення соціального організму, постійно перебуває в процесі розвитку. **Джерелом розвитку життєустрою народу** є протиріччя між потребою збереження етносоціального організму і наявними можливостями забезпечення цієї потреби суб'єктами життєдіяльності цього організму, що відображаються в характері впливу на інституціональні матриці і відтворювальні процеси, які забезпечують його існування. **Процес розвитку життєустрою народу** постає як становлення та зміна форм життєдіяльності певного соціального організму, що здійснюється на основі інституціональних матриць і включає системоутворюючі відтворювальні процеси. **Суб'єктами процесу розвитку життєустрою народу** виступають соціальні суб'єкти, діяльність яких істотно впливає на інституціональні матриці та відтворювальні процеси, що забезпечують розвиток соціального організму країни. **Об'єктом процесу розвитку життєустрою народу** виступає система самовідтворення і розвитку соціального організму, що включає сукупність відтворювальних процесів, які здійснюються на основі інституціональних матриць.

Фундаментом життєустрою народу є процес суспільного відтворення, різні аспекти якого були відображені в творах класиків політекономії. Кожен народ потребує власної політекономії, яка досліджує його життєустрій і є теоретичною основою вибору моделі розвитку країни. Виживання, збереження і соціальний поступ народу ґрунтуються на його цивілізаційно-національних інституціях. Ігнорування владою цих інституцій породжує цивілізаційну кризу суспільства. Щоб запобігти цивілізаційній кризі в умовах модернізації соціального організму країни, держава і суспільство повинні спільними

зусиллями оптимізувати вплив на відтворювальні процеси, що формують життєустрій народу. **Політекономічний підхід** виходить із визнання органічної єдності тих процесів, що відбуваються в економіці країни, її соціальному житті та соціальній структурі, у політичному житті, де взаємодія соціальних суб'єктів зумовлена соціально-економічними потребами та інтересами. Політекономія відображає загальний зв'язок економічної, соціальної, політичної і духовної сфер у цілісному соціальному організмі, а тому є наукою з високим потенціалом оптимізації та гармонізації суспільного розвитку. Вчення про інституціональні матриці створює підґрунтя для розробки сучасної вітчизняної політекономії, оптимальна модель якої має відображати як традиційні цивілізаційно-національні інституції, так і шляхи адаптації світових технологічних досягнень до вітчизняних умов. Кожен народ для забезпечення самовідтворення соціального організму країни, спирається на власну культуру, власні потреби та цінності, власні, перевірені суспільною практикою, форми життєдіяльності.

У сучасному світі соціальний організм країни зазнає істотних змін під впливом двох факторів: життєустрою народу, який забезпечує самовідтворення соціального організму країни, і глобалізації, яка перетворилася на важливий чинник, що впливає на долю народів. Життєустрій народу є проявом його самобутності, а глобалізація спрямована на уніфікацію життя народів. В умовах глобалізації світової економіки для народів, які потрапили на периферію глобалізованого світу, життєво важливим завданням є створення такої моделі суспільного розвитку, яка спирається на природні умови, культуру і цивілізаційну специфіку власного народу. Усвідомлення руйнівного впливу глобалізації на життєустрій народів світу і поява ноосферної моделі розвитку як альтернативи глобалізму засвідчує формування необхідності планомірного розвитку життєустрою кожного народу.

2. Руйнування життєустрою неєвропейських народів

Як зазначалося раніше, глобалізація відіграє деструктивну роль у житті багатьох, особливо неєвропейських народів світу.

Аналізуючи **діяльність глобальних інституцій**, з якими пов'язувалася реалізація ринкових реформ за моделлю Вашингтонського консенсусу в низці країн світу, відомий економіст, лауреат Нобелівської премії **Джозеф Стігліц** визнав, що **національні інтереси народів цих країн були проігноровані**. Він зазначає, що в наш час, із подальшим зниженням витрат на транспорт та комунікації, скасуванням багатьох штучних бар'єрів для вільного руху через кордони товарів, послуг і капіталу, постає процес «глобалізації», аналогічний попередньому процесові, в результаті якого сформувалися національні економіки. Ми не маємо всесвітнього уряду, підзвітного народів кожної країни, який би забезпечував перебіг глобалізації у формах, подібних до тих, якими національні уряди забезпечували розбудову національних держав і економік. Ми маємо **систему, яку можна назвати глобальним управлінням без глобального уряду**, систему, в якій невелика кількість інституцій – Світовий банк, МВФ, СОТ, – і невелика кількість гравців – міністерства фінансів, комерції і торгівлі, тісно пов'язані з певними фінансовими і комерційними колами – панують на сцені, але за якої багато з тих, на кому відбиваються їхні рішення, лишаються майже непочутими.

С. І. Пирожков констатує, що на фоні жахливої картини глобальних соціальних проблем сучасного світу *важко навіть уявити ту майбутню прірву, до якої глобалізація, начебто керована «невидимою рукою» ринку, підштовхує сучасний світ*. Перед людством система глобалізму породжує таку *перспективу, за якої більшість населення Земної кулі буде просто не потрібною*. У сучасному світі набуває загрозливих масштабів зростання феномену «зайвих людей», які опиняються в лавах безробітних. Фахівці зазначають, що «об'єктивно зумовлені сучасними реаліями процеси детермінували ситуацію, за якої, згідно з експертами, у нинішньому столітті для функціонування світової економіки достатньо буде 20 відсотків населення, які у будь-якій країні активно братимуть участь у житті суспільства, працюватимуть і користуватимуться матеріальними благами. Ну а інші 80 % населення Землі? Навряд чи є досить підстав припустити, що вони погодяться з подібним становищем». Отже, *глобалізація в теперішньому її вигляді веде до заперечення самого права на нормальне існування не лише для більшості народів, а й для більшості населення Землі*.

Ю.М. Пахомов зазначає, що в обговоренні долі світового співтовариства однозначно визнається лише *катастрофізм бідних країн*, які складають більшість (2/3) людства. Коли мова заходить про процвітаючий і домінуючий у світі Захід, то в його характеристиці уживаються висновки прямо протилежні. Переважає думка, що Захід, який рухається на чолі соціального і технологічного прогресу, є втіленням мрії людства, тобто той рівень життєвого комфорту і та система цінностей, на які повинні рівнятися і до яких будуть прагнути інші цивілізаційні світи. В той же час з іншого боку лунають не просто песимістичні, а мало не похоронні нотки відносно найближчого майбутнього країн Заходу (книга **Патріка Дж. Б'юкенена** «Смерть Заходу»). Парадокс полягає в тому, що істиною є як перше, так і друге твердження. Уже усвідомлюється, що достаток і побутовий комфорт Заходу, а також його домінуюча в світі міць і сила все більше виступають у ролі бумерангу, який б'є по устоям самого Заходу. Саме зараз все відчутніше зависає над Заходом загроза етносоціального переродження, пов'язана з потоком мігрантів у західні країни. Мова йде про загрозу реваншу переселенців із опущених Заходом світів і наростаюче напруження етносоціальних протиріч, які неможливо вирішити в рамках теперішньої моделі розвитку Заходу. Поза полем зору громадськості залишається таке джерело підриву основ західної цивілізації, як феноменальний соціально-побутовий успіх західного світу. А саме цей успіх, досягнутий у сфері соціального і побутового облаштування, – головне джерело грядущих, а частково і теперішніх деформацій, що зумовлюють сходження євроатлантизму з історичної сцени. Ознак деградації народів і країн, що досягли домінуючого в світі успіху чимало. Багато в чому вони одні й ті ж у різні епохи. Серед них зміна високих цінностей споживацтвом, перекладання «брудних» робіт на іногородців, підміна високого мистецтва попсою, прискорення розпаду сім'ї, поширення сексуальних збочень. Але *головна особливість націй (цивілізацій), що сходять з історичної арени, – це виснаження демографічного ресурсу*. Рокова для євроатлантизму деградація відбувається на фоні наростаючого тріумфу, Захід продовжує виступати в ролі сучасного «вічного Риму». Конференція з проблем демографії, що відбулася в рамках ООН у 2004 р., поставила Заходу діагноз:

«Євроатлантична раса вичерпала цивілізаційну місію, вона відходить. Наступає епоха Азії». **Глобалізація** не лише звела до ступеня конкурентні переваги високорозвинених держав по відношенню до країн слаборозвинених; вона також *сформувала механізми (свого роду насоси) багатоканального перекачування ресурсів і капіталу відсталих країн до «комор» вдалого (в основному поки що – західного) світу*. Про рокові наслідки дії цього насоса узагальнено свідчать *показники розриву в рівнях розвитку країн різних світів, що швидко поглиблюється*. Якщо порівняти в динаміці співвідношення країн передових і найбільш відсталих (обидві по 20% до маси), то співвідношення тих і других в 1960 р. складало 30:1; в 1990 р. – 60:1; в 1999 р. – 90:1. Отже, розрив не просто зростає, їх розділяє вже прірва.

С.І. Пирожков констатує, що *«люди вже нині мріють не стільки про добробут, як про безпеку, прагнуть не так жити, як виживати*. А тому, якщо вже торкатися теми соціального прогресу, то останній у сучасних умовах має сенс розглядати не тільки як форму звільнення людини від усіх форм несвободи і гноблення (від несвободи економічної до несвободи соціальної), а й як форму підвищення рівня безпеки особистості, держави, усього людства».

Цей висновок зроблено не випадково, *теперішня модель глобалізації неминуче веде до посилення цивілізаційного розколу глобалізованого світу*. Аналізуючи роль глобалізації в цивілізаційних зрушеннях у світі, **Ю.В. Павленко** констатує, що глобалізаційна романтика західних, переважно північноамериканських, дослідників 90-х років минулого століття стрімко відходить у минуле, а на зміну їй усе чіткіше проступають *суперечності глобалізації та цивілізаційно-регіоналістські тенденції*. «Сутністю глобалізації є перетворення людства в єдину структурно-функціональну систему. Всяка система організована за ієрархічним принципом. Окремі елементи, блоки, підсистеми працюють на забезпечення інших, що є провідними, системоутворюючими. Привертає увагу разюча нерівноправність компонентів, що утворюють глобальну цивілізацію, дедалі більша прірва (за параметрами інформаційно-технологічної оснащеності, якості життя більшості людей тощо) між її провідною ланкою – Заходом, групою найрозвинутіших країн, що вийшли на рівень інформаційного суспільства, і рештою людства, яке дедалі разючіше відстає від світових лідерів. На планеті все потужніше діють глобальні закономірності та тенденції, характер яких визначається переважно інтересами і можливостями невеликої групи найпотужніших держав, міжнародних фінансових установ і транснаціональних корпорацій. ... Впадає в око прірва між світовими лідерами та рештою країн, яка швидко збільшується. *Загальний соціально-економічний стан, зокрема якість життя пересічної більшості населення незахідних країн, упродовж останнього десятиліття не поліпшується, а радше деградує*, що особливо помітно в таких регіонах, як Тропічна Африка, пострадянська Євразія та почасти – Латинська Америка».

Глобалізація в теперішньому її вигляді безпосередньо спрямована на руйнування життєустрою неєвропейських народів. **О.С. Панарін** констатує, що «виклик глобалізації полягає в усуненні всіх засобів національного протекціонізму і самозахисту слабких, які відстоюють своє право на історичний розвиток, на прилучення до благ індустріалізації і просвітництва. Вищою світовою інстанцією, яка визначає, хто гідний розвитку, а кому краще не

витрачати на це сили і ресурси, визнається анонімна інстанція – ринок. Ця інстанція роковим чином змінює пріоритети гуманістичної класики, об'являючи науку, освіту і культуру, як і саму перспективу прориву до постіндустріального майбутнього, привілеєм найбільш багатих націй і багатих шарів усередині націй. ... Необхідно подолати новий економічний фетишизм – віру в ринок як єдину непогрішну інстанцію, яка визначає, кому розвиватися та жити на цій планеті, а кому – ні, й відновити гуманістичні пріоритети, підключивши інші інстанції, здатні скоригувати соціально підсліпувату «невидиму руку» ринку більш зрячою історичною творчістю».

Глобалізація в теперішньому її вигляді фактично вступає в конфлікт із життєустроєм народів, які не входять до європейської цивілізаційної системи, позбавляючи їх права на вибір власного шляху розвитку. Незахідним країнам нав'язуються європейські цінності, які руйнують їхній власний інформаційний фонд і позбавляють ці країни можливості виробити власну ефективну стратегію виживання. У своїй книзі *«Глобалізація та її тягар»* лауреат Нобелівської премії **Джозеф Стігліц** виділяє *риси сучасної глобалізації (ринковий фундаменталізм і політика Вашингтонського консенсусу)*, які *позбавляють частину народів світу права на вибір шляху розвитку своєї країни*. «Невдоволення глобалізацією спричиняється не тільки економікою, що, як здається, ставиться понад усім іншим, а специфічним поглядом на економіку – ринковим фундаменталізмом – що переважає всі інші погляди. Опозиція глобалізації у багатьох країнах світу не є опозицією глобалізації як такій – новим джерелом коштів для зростання чи новим експортним ринком. Вона є опором специфічному наборові доктрин, політиці Вашингтонського консенсусу, яку нав'язують міжнародні фінансові інституції. Також вона не є опозицією самій політиці. Вона є опозицією тому, що тільки один набір заходів вважається правильним. Таке переконання вступає у суперечність з економікою, яка наполягає на важливості компромісів і вибору, а також зі здоровим глуздом. У демократичних країнах активно дискутується кожен аспект економічної політики; не тільки макроекономіка, а й речі на кшталт прийнятної структури законодавства про банкрутство чи приватизацію соціального забезпечення. Значна частина світу тим часом почувається позбавленою права на власний вибір – а деякі країни навіть спонукають до вибору варіантів, які відкинули Сполучені Штати».

Науковці приходять до висновку, що *«корінь проблеми погіршення стану безпеки в період глобалізації – у сутності єдиного в даний момент сценарію соціального прогресу – полягає не тільки в розриві між бідністю країн третього світу і багатством незначного кола провідних країн, що поглинають 40-60 % світових ресурсів, а й у консервації цього розриву, що посилює ідеологія ліберально-ринкового месіанізму, яку Захід проводить щодо інших країн»*.

Глобалізація в її теперішньому варіанті зумовила загострення проблеми конфлікту цивілізацій і розробки стратегій виживання народів і цивілізацій.

3. Вплив системи глобалізму на природу

Важливим аспектом взаємодії народів і цивілізацій виступає *екологічна безпека*, яка в умовах глобалізації означає не лише боротьбу за життєво важливі для них ресурси, але й розподіл негативних наслідків споживання цих ресурсів.

Досліджуючи процес розвитку цивілізацій, **В.О. Межжерін** привертає увагу до проблеми залежності життєздатності суспільств від біосферних процесів, що забезпечують підтримку екологічного балансу. Він зазначає, що причини загибелі міст і цивілізацій у Новому і Старому світі виявилися одними й тими ж. Це – зруйнування їх систем життєзабезпечення, які були пов'язані з ресурсним виснаженням навколишнього середовища. Цей процес відбувається і сьогодні, але знову змінилися його масштаби. Світовий ринок, світова торгівля, розвинута транспортна система дають можливість цивілізації руйнувати системи життєзабезпечення в глобальному масштабі. Аналіз життєздатності суспільства дає підстави стверджувати, що цивілізації для свого існування вимагають «надлишкового» середовища проживання. Тому вони мали тенденцію переміщуватися у просторі чи «витримували паузу» в часі, за рахунок якої відбувалося відновлення ресурсних можливостей навколишнього середовища. В сучасному світі, ставши планетарним явищем, цивілізація вичерпала ці можливості. Цивілізаційний процес викликав згортання біосфери, яке вимагає від людини реалізації іншої стратегії його взаємодії з природою.

Ю. Павленко констатує, що раніше *традиційні цивілізації орієнтувалися на просте відтворення виробництва* і стосовно до природно-господарських умов окремих регіонів планети вже в давнину *виробили оптимальні форми соціально-екологічного балансу*. Пізніше, базуючись на індустріальній системі розширеного відтворення, *Захід розгорнув глобальне використання ресурсів планети у власних інтересах*, тим самим виснажуючи їх і завдаючи непоправної шкоди довкіллю. Турбуючись про якість власного життя, Захід став піклуватися згодом про охорону навколишнього середовища у своєму Західноєвропейсько-Північноамериканському ареалі, створюючи шкідливі виробництва подалі від себе і розміщуючи їх відходи в інших частинах планети. Такий підхід дав початок утворенню двох типів якісно різних штучних ландшафтів (природних ландшафтів майже не залишилося). Перший утворюється і підтримується з урахуванням вимог до довкілля з боку багатой частини людства. Він відповідає науковим вимогам і визначає екологічну ситуацію у розвинених країнах. Другий утворюється стихійно в бідних регіонах планети, що спеціалізуються на брудних виробництвах і не дотримуються екологічних вимог.

Отже, *система глобалізму забезпечує соціально-екологічний баланс лише для країн «золотого мільярда», перетворюючи решту країн на екологічний смітник.*